

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 94 1973

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lennart Breitholtz

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: Örjan Lindberger, Inge Jonsson

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Brandell, Thure Stenström

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen, Villavägen 7,
752 36 Uppsala

riska dialog – en elegant uppvisning i avancerad berättarteknisk analys, där problemen om den allvetande författaren, synvinkeln och autenticitetsfiktionen ställs i fokus.

Ulla-Britta Lagerroth tacklar ett hittills nästan inte alls – eller åtminstone föga – beaktat ämne: Almqvist och scenkonsten. Efter en inledande och fullmatad översikt av framföranden via olika massmedia i vår tid – varvid hon dock råkat glömma bort Hans Abramsons filmversion *Tintomara* som med svensk ensemble inspelades i Danmark 1970 – övergår hon till den intressanta frågan om Almqvists kunskaper om och inställning till den samtida teatern och drar här fram en myckenhet tidigare okänt material. Almqvist tycks i själva verket ha varit mycket väl förtrogen med dåtida favoritfenomen som t.ex. *tableu vivant*, pantomim, monodrama, balett och inte minst opera och i mycket högre grad än vad man tidigare har trott anlagt *teatrala* aspekter även på sina enligt konventionell uppfattning mera »litterära» verk. Det är ett fruktbart uppslag som ropar på en mera ingående behandling. Liksom hela »Perspektiv»-serien ropar på en lyckosam fortsättning.

Göran Lindström

Olle Holmberg: *Kärlek, ensamhet och dödens trädgård. Tre sentimentala kapitel från svensk romantik*, Aldus. Sthlm 1972.

Det skrivs just nu nästan ingenting om den svenska romantiken av yngre litteraturforskare. En äldre generation påminner oss ännu då och då från andra sidan pensionsstrecket om romantikernas och romantikforskningens storhetstider. När Olle Holmberg återvänder till Tegnér, Stagnelius och Almqvist är det i alla tre fallen diktarspsykologins gåtor och dunkla punkter som lockar till nya försök att av dokument och dikter skapa en bild av känslor och karaktärsdrag hos dem.

I fallet Tegnér är det orsakerna till den depression som »Mjältsjukan» handlar om som undersöks, eller orsaken: Olle Holmberg granskar vittnesbörden om Tegnérns kärlek till Euphrosyne Palm, som enligt honom var »sådden» till krisen. En »hypokondrisk-hypoman läggning» är »på sin höjd att kalla för krisens *jordmän*» (s. 23). Analysen av jordmänen, den psykiska förutsättningen för att affären skulle ta sådana omåttliga proportioner, kunde den önska sig mer av som finner drag i själens struktur intressantare än uttrycken för dem. Teckningen av gestalterna kring Tegnér stannar i minnet; Sine Palm själv framtonar klok och mycket mer respektingivande än i tidigare forskning.

Stagneliusuppsatsen handlar däremot mer om

en »läggning» än om en särskild kris. Ensamheten blev en livsform som Stagnelius dels tydligen behövde och odlade, dels led av. Uppsatsen markerar den roll den har som centralt motiv i hans dikt och den dröm om kärlekslycka som kompletterar den, och ställer detta mot biografiska noter om hans liv som familjemedlem och middagsgäst. Både hos Adlerbeth och Rosenstein tycks han ha gjort intryck genom sin egensinniga friskspråkighet. Ett självmedvetet, ironiskt skämtlynnne: i det ljuset läser ock så Olle Holmberg det bevarade ungdomsbevet till systemen, och det verkar riktigt. Den gamle faderns beundran för hans begåvning och uppfattning om hans karaktär lyser fram i de sex breven till Hammarsköld som Olle Holmberg också har tagit fram och tryckt av i deras helhet. Det är en fin gest från en gammal herre till en annan som mötts i omtanken om att verket av en ung man, som »inte tog vara på sig», skall bli bättre känt och förstätt.

Att bokens titel alluderar (väl?) på en rad hos Edith Södergran: »(Smärtan) ger oss alla livets högsta vinster: / kärlek, ensamhet och dödens ansikte» – det kan man hitta minst *en* mening i. Uppsatsen om Almqvist lyfter fram en sida hos honom som kanske var den Edith Södergran kände sig särskilt besläktad med: dödsmystiken, dödsglädjen. Olle Holmberg följer döds-, mord- och självmordsmotiven genom Almqvists diktning och liv (men han undviker taktfullt att dra in den omskrivna katastrofen – eller överlämnar åt läsaren att göra det). Särskilt är sammanställningar av ställen som skildrar drunksindöden som salighet och njutning fångslande. Den »demoniska» sidan hos Almqvist friläggs i all sin besynnerlighet.

»Ordet romantik betyder i sig självt allt eller ingenting; är med andra ord skäligen meningslös» (s. 155). Så illa är det ändå inte. Med den här nätta boken får man en glimt av Tegnérns olyckliga kärlek, Stagnelius' ensamhet och Almqvists vandringar i dödens trädgård: det ger något av den speciella atmosfären i svensk romantik.

Louise Vingé

Carl L. Anderson: *Poe in Northblight/The Scandinavian Response to his Life and Work*. Duke University Press. Durham, N. C., 1973.

Carl L. Anderssons studie över kändedomen om Poe och de former av intryck han gjorde på skandinaviska författare i slutet av 1800-talet är mycket väldokumenterad och har den stora förtjänsten att inte gå för långt i slutsatser. Anderssons orientering både i primärlitteraturen och i

nyare litteraturvetenskaplig forskning rörande åttio- och nittio-talet verkar oklanderlig, och ett visserligen ganska summariskt slutkapitel om tiden efter 1890 fram till våra dagar visar orientering utöver en begränsad period.

Författaren är fullt på det klara med att hans ämne inte har samma räckvidd som studier över Poes inflytande i Frankrike. Bland skandinaviska kritiker och författare blev intresset för Poe ofkast endast ansatser. Stark omedelbar entusiasm kom av sig för inspiration från något annat håll: ett typiskt fall är Johannes Jørgensen. Det händer också att författare och konstnärer ger uttryck för beundran och känsla av släktskap men utan att närmare definiera vad de menar. I tidig kritik och litteraturhistorisk forskning – Anderson nämner bl. a. Wilhelm Andersen och Schück – förekommer dessutom en del vaga jämförelser mellan arbeten av Poe och nordiska författare.

Anderson är självfallet angelägen att påpeka hur bilden av Poe bestämdes, och ensidigt eller direkt missvisande bestämdes, av de källor till kunskap om honom som stod till buds. Griswolds svartmålning tycks inte ha vållat större skada, Ingrams och Woodberrys tidiga biografier kan ha haft ett visst begränsat inflytande, men de dominerande impulserna till studium av författarskapet och intresse för Poe som människa gavs av Baudelaires essayer, med deras betoning av Poe som sensitiv och lidande personlighet. Ett undantag utgör enligt Anderson Niels Møllers essay i Tilskueren (1895), där Woodberrys nyktra levnadsteckning slagit igenom.

Ytterligare ett bestämmande inflytande blev det nyvaknade intresset för psykologi och hypnos och för kriminalitetens och undantagsmänniskans natur. Särskilt gäller detta de två författare åt vilka undersökningens mest ingående kapitel ägnas, nämligen Ola Hansson och Strindberg. (Anderson inkluderar en översättning in extenso av Ola Hanssons essay om Poe, som i sin fullständiga form först publicerades i dansk översättning, 1890, i original först i Samlade skrifter, 1921.)

För Ola Hansson framstod Poes verk som en idealisk sammansmältning av inträngande intuitiv kunskap om själslivets svårtillgängliga sidor och säker konstnärlig form. Han hävdade att Poe föregripit de studier i psykiatri och hypnotism som var på tapeten, och han nämner eller citerar t. ex. Moreau, Morel, Lombroso, Saury, Ribot och Du Prel; men hans analyser av Poes föregripande av vissa av dessa teorier blir, som Anderson påpekar, föga inträngande.

För övrigt hände i Ola Hanssons fall samma sak som med flera av de andra behandlade författarna: Poe trängdes undan av någon annan; Ola Hansson drabbades av Nietzsche. I hans eget

skönlitterära författarskap, säger Anderson, är det svårt att upptäcka några spår av Poe.

Arten av Strindbergs intresse för Poe är mera svårbestämbart. Det belyses, men på ett svårtolkat sätt, av några brev som Strindberg växlade med Ola Hansson under deras korta tid av vänskap, framför allt det som skrevs 3 januari 1889, strax efter det att Strindberg läst Poe för första gången. Entusiasmen – han spår att nästa tidsålder blir »E. P.» – är starkt präglad av Strindbergs dragning åt mysticism vid tidpunkten i fråga. Han ser tydligen någonting meningsfullt i att Poe dog samma år som han själv föddes och tror på något övernaturligt andligt samband mellan honom och sig själv. Snabbt skisserar han också det befruktande inflytande från Poe som han ser hos Bourget, Maupassant, Ibsen, »för att inte tala om alla tankeläsare och hypnotisörer», och han avfärdar som dumheter Schücks bild av Poe som nyromantisk alkoholist. Men hur mycket av de noveller i översättning som Ola Hansson sänt honom hade han läst då han skrev brevet? Han nämner endast »The Gold Bug», och vad Poe konstnärligt kan ha betytt för honom ger varken detta brev eller några senare den ringaste uppfattning om. Anderson redovisar de påtalanden av vissa motivlikheter som olika forskare gjort, men han visar också övertygande hur föga djupgående likheterna är. Själv tror han att den omedelbara fascination som Poe utövade på Strindberg berodde på dennes upptagenhet av motivet hjärnornas kamp, men han framhäver att detta motiv utformas ganska olika hos de båda författarna.

Det är ingenstans i boken några häpnadsväckande resultat som Anderson framlägger. För en skandinavisk läsare innehåller den kanske lite väl mycket av resuméer av utvecklingarna i den litterära dåtiden, men för läsare utomlands är dessa givetvis nyttiga och förmodligen väsentliga, liksom också de talrika hänvisningarna till skandinaviska litteraturforskarens arbeten. Kännedomen om engelsk och amerikansk litteratur i Sverige är ett i stort sett svårt försummat ämne, och Andersons arbete är ett välkommet led i en sådan kartläggning.

Erik Frykman

G. E. Bentley: *The Profession of Dramatist in Shakespeare's Time 1590–1642*. Princeton University Press, 1971.

Mellan c. 1590 och 1642, det året då puritanerna stängde teatrarerna i London, skrevs det i England uppskattningsvis omkring 1200 pjäser av författare vars namn vi känner. Över 200 amatörer som försökte sig på genren med ett eller ett par